

Boekbeoordelingen

Stokebrand Janus 1787. Opkomst en ondergang van een achttiende-eeuws satirisch politiek-literair weekblad / Pieter van Wissing. Nijmegen: Vantilt, 2003; 608 p.

ISBN 90 75697 99 6 Prijs: € 34,90

De Katholieke Universiteit Nijmegen heeft in de afgelopen vier à vijf decennia een flinke steen bijgedragen aan de heropleving van de persgeschiedenis als historiografisch genre in Nederland. Vanuit Nijmegen werd door P. Buijnsters, G. Beekelaar, H. Bots, J. Hemels, A. Hanou, J. de Vet, O. Lankhorst en anderen waardevol pionierswerk verricht.

Een van hen, die zijn sporen reeds in 2001 heeft verdiend met een degelijk becommentarieerde uitgave van de *Zutphense Courant* (1783-1784), is P.W. van Wissing, stafmedewerker van het Gelders Archief te Arnhem. Van Wissing heeft ons in 2003 verrast met zijn aan de Katholieke Universiteit Nijmegen verdedigde dissertatie *Stokebrand Janus 1787. Opkomst en ondergang van een achttiende-eeuws satirisch politiek-literair weekblad*. Een aangename verrassing, want het betreft hier een vlot geschreven, mooi uitgegeven en prettig leesbaar werk over een van de meest opmerkelijke periodieken uit de Nederlandse persgeschiedenis.

Het optreden van *Janus* was kort maar krachtig. Het weekblad verscheen van 1 januari 1787 tot in de tweede helft van augustus 1787 en telde 35 reguliere afleveringen, drie zogeheten 'bastaard-nummers' en, als afscheid bij de opheffing van het blad, een 'Testament van *Janus*'. De relatief geringe omvang van het periodiek maakte het mogelijk het volledige blad in al zijn facetten te analyseren en Van Wissing heeft die mogelijkheid optimaal benut. Dit was verre van eenvoudig, aangezien het satirische blad vrijwel geheel bestaat uit ludieke maar tweehonderd jaar na dato vaak duistere spotternijen en absurdistische toespelingen op politieke gebeurtenissen en hoofdrolspelers uit de patriottentijd, die als cryptogrammen moesten worden ontcijferd.

Van Wissing begint zijn proefschrift met een inleidend hoofdstuk, waarin een satirisch opsporingsbericht, gericht tegen prins Willem V, en enige andere fragmenten uit *Janus* plus bijbehorend commentaar de lezer al meteen een goede eerste indruk geven van de schrijfstijl en bedoelingen van het blad. Hier maakt de lezer, wiens nieuwsgierigheid Van Wissing goed weet te

prikkelen, kennis met de twee mijlpalen in de vaderlandse geschiedenis waarop *Janus* teruggreep respectievelijk waarvan hijzelf deel uitmaakte: de oranje-revolutie van 1747-1748 en de patriottentijd (1780-1787). De auteur eindigt zijn inleiding met een korte, heldere uiteenzetting over de opzet van het eigen onderzoek.

In zijn tweede hoofdstuk laat de auteur ons nader kennismaken met de opkomst van de politieke partijpers uit de jaren 1781-1787 en het functioneren van die pers in de 'mediacratie' die de Republiek volgens hem in die jaren was. Uitvoerig bespreekt hij de belangrijkste patriotse en oranjegezinde persorganen en daarmee de pershistorische achtergrond waartegen *Janus* optrad.

Hoofdstuk 3 biedt de lezer een intrigerende kijk op de externe kenmerken van *Janus*, zoals de naamgeving, het motto en de indeling van het weekblad, het drukproces, de oplage en de distributie. Ook de doelgroep van het blad en vooral de uitgevers komen uitvoerig aan bod.

Hoofdstuk 4 bevat een gedegen onderzoek naar een van de meest brandende vragen rond *Janus*: wie waren de auteurs?

In zijn vijfde hoofdstuk trakteert Van Wissing zijn publiek op een even vermakelijk als leerzaam lesje *Janus*-lezen, aan de hand van twee integraal opgenomen nummers. Vervolgens laat hij zijn lezers wat op adem komen via een originele vondst: een kort, informeel geschreven 'Intermezzo' met een onderhoudend portret van prins Willem V.

Na dit rustpunt volgt in hoofdstuk 6 een heldere analyse van *Janus'* politieke positie en van de door hem aangeprezen tactieken en actiemiddelen.

De literaire middelen die de redactie toepaste, zoals het gebruik van talloze spotnamen en een soms absurdistische opmaak, bijvoorbeeld met passages die achterstevoren zijn afgedrukt, komen aan bod in hoofdstuk 7.

In Van Wissing's tweede 'Intermezzo', na hoofdstuk 7, vinden we een op smakvolle wijze uit de *Janus*-bijdragen samengesteld portret van de Gelderse patriottenvoorman R.J. van der Capellen tot de Marsch.

Pershistorisch van groot belang is hoofdstuk 8, waarin niet alleen de polemieken tussen *Janus* en andere bladen aan bod komen, maar bovendien een twintigtal navolgingen uit de jaren 1788-1802.

De conclusies waarmee Van Wissing eindigt

zijn helder en aangenaam open ten aanzien van de weinige geheimen rond het blad die hij niet heeft kunnen ontsluiten.

Van grote betekenis voor verder onderzoek zijn de elf uitvoerige Bijlagen die een aanzienlijk deel van het boek vullen. Met name de opgave van Nederlandse politieke periodieken uit de jaren 1781-1787 (Bijlage 1) en de tabel met verklaringen van de spotnamen in het blad (Bijlage 9) zijn van belang voor onderzoek naar aanverwante bladen. Boekwetenschappers krijgen een nauwkeurig instrument voor vergelijkend onderzoek aangereikt in de vorm van de voortreffelijke bibliografische beschrijvingen die tezamen met de registratie van in Nederland aanwezige *Janus*-exemplaren Bijlage 11 vormen.

Van Wissing toont zich, met name in hoofdstuk 3 en in de diverse Bijlagen, een veelzijdig onderzoeker, door zulke uiteenlopende aspecten uit te werken als de personages en bedrijven van de uitgevers en distributeurs van *Janus* zowel als druktechnische kwesties en de typografische verschillen in de diverse zetsels, oplagen en exemplaren. Ieder hoofdstuk en elke bijlage toont een minutieus en diepgaand bronnenonderzoek en een zeer rijk en gevarieerd literatuurgebruik. De keuzes van de tekstfragmenten zijn uitstekend, vooral in hoofdstuk 5 met de *Janus*-nummers 2 en 30, grotendeels gevuld met een bijtend groepsportret van de Oranje-stadhouders respectievelijk een fraaie Ossian-parodie.

Naast alle lof voor dit opmerkelijke proefschrift moet ik ook een tekortkoming vermelden. De aangenaam vlotte pen die dit werk zo prettig leesbaar maakt, heeft hier en daar inderhaast een uitschieter gemaakt met als gevolg een aantal kleine maar soms toch wat storende inhoudelijke slordigheden, die overigens niets afdoen aan de minutieuze zorgvuldigheid waarmee het overgrote deel van de gegevens is verwerkt. Zo is op pagina 33 een rapport over de defensie van de Oostindische koloniën verwisseld met een rapport over de verdediging van de Republiek zelf. De *Rotterdamsche* en de *Amsterdamsche Courant* waren, naar ik meen, in de jaren 1780 niet neutraal (p. 58-59) maar oranjegezind. Een welbekend bejaard staatsman, in 1619 ten onrechte ter dood veroordeeld, is niet opgehangen (p. 189) maar onthoofd. De lijsten uit de *'s-Gravenhaagsche Courant*, door een 'Utrechts Schootsvelmannetje' als Bijlage XXIII in *De Post van den Neder-Rhijn* geplaatst, bevatten niet de namen van ondersteuners van het patriotse 'Concept-reglement' uit 1784 (p. 197), maar de namen van burgers die demonstratief weggebleven zouden zijn bij de inhuldiging van de revolutionaire

Utrechtse stadsregering op 28 augustus 1786. Verder kan *Janus* in nummer 30 van 16 juli 1787 nooit gereageerd hebben op een bijdrage in *Post*-nummer 586 (p. 215), aangezien dit *Post*-nummer pas is verschenen op 28 juli 1787. De 'haakbus' (noten H. 6, noot 8 p. 499) was, in tegenstelling tot wat hier gesuggereerd wordt, geen achttiende-eeuws maar een laat-middeleeuws vuurwapen, dat kort voor 1500 al uit de militaire bewapening verdween.

Tegenover dergelijke vergissingen staan vele geslaagde uitwerkingen van details, zoals de bijnaam 'Lord Colombier' voor de Utrechtse hoofdschout Athlone. Van Wissing weet via prosopografisch onderzoek deze bijnaam terug te voeren op het Zwitserse landgoed 'Colombier' en een met dit landgoed gerelateerde duiventil (colombier) van Athlones echtgenote: een juweeltje van systematisch en scherpzinnig spoorwerk.

Van Wissing heeft met dit boek waardevolle pioniersarbeid verricht op het gebied van de Nederlandse persgeschiedenis. Het werk dwingt niet enkel respect af door het uitmuntende bronnen- en literatuuronderzoek, maar tevens door het feit dat de auteur het taai monnikenwerk dat aan deze studie ten grondslag ligt naast een volledige baan heeft moeten verrichten. Als pershistoricus heeft Van Wissing een heel genre van satirische, politiek-literaire tijdschriften uit de late achttiende eeuw ontsloten: een niet te onderschatten verdienste. Als neerlandicus heeft hij ook de literaire kwaliteiten en achtergronden van *Janus* op uitstekende wijze voor het voetlicht gebracht. Zijn werk is dan ook een aanwinst voor de historiografie over de Nederlandse pers en voor de jonge maar rijke Nijmeegse traditie op dat gebied. Het is een absolute aanrader voor eenieder die belang stelt in de literaire ontwikkelingen, de pers en de politieke cultuur van het achttiende-eeuwse Nederland.

P. Theeuwzen